

QO‘QON XONLIGI AHOLISINING MILLIY TARKIBI VA IJTIMOIIY-MADANIY XUSUSIYATLARI

Ibraximov Barotjon Botirovich

Namangan davlat pedagogika instituti
Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasida dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19468603>

Annotatsiya: Qo‘qon xonligi aholisi ko‘p millatli tarkibga ega bo‘lgan. Aholining asosiy qismini o‘zbeklar tashkil etib, ular xonlikning turli shahar va qishloqlarida yashagan. Tojiklar ham muhim etnik guruh sifatida Farg‘ona vodiysi va uning atrofidagi hududlarda istiqomat qilgan. O‘zbeklar va tojiklar asosan o‘troq hayot tarzini olib borgan. Xonlikda siyosiy hokimiyat o‘zbeklarning ming urug‘iga mansub sulola qo‘lida bo‘lgan. Davlat boshqaruvida asosan o‘zbek amaldorlari faoliyat yuritgan. Shunga qaramay, rasmiy ish yuritishda fors tili keng qo‘llanilgan. Shu bilan birga, o‘zbek tilida ham hujjatlar yozilganligi til siyosatining o‘ziga xosligini ko‘rsatadi. Tadqiqotchi N. Petrovskiy Qo‘qon xonligi aholisining ijtimoiy va ma’naviy fazilatlarini alohida ta’kidlagan. Uning fikricha, xonlik aholisi ochiqko‘ngillik, bag‘rikenglik va samimiylilik kabi ijobiy xususiyatlari bilan ajralib turgan.

Kalit so‘zlar: Qo‘qon xonligi, aholi tarkibi, o‘zbeklar, tojiklar, etnik guruhlar, o‘troq hayot, davlat boshqaruvi, til siyosati, diniy bag‘rikenglik, ijtimoiy fazilatlar.

Xonlik aholisining ko‘pchiligi o‘zbeklar bo‘lib, mamlakat shahar va qishloqlarida tojiklar ham yashagan. O‘zbeklar va tojiklar asosan o‘troq tarzda kun kechirib, ulardan o‘zbeklar Andijon, Asaka, Oltiariq, Oqmasjid, Abdusamad, Avliyoota, Botirqo‘rg‘on, Baytak, Beshariq, Buvay, Bukan, Joykasht, Do‘rmancha, YOrmozor, Iqon, Qaroqchiquq, Qorayantoq, Kushkon, Qo‘qon va uning atrofida, Qarnaq, G‘urumsaroy, Katta Qaynar, Quva, Kumish, Mankent, Mahram, Merkeda, Mingtut, Namangan, Nov, Naymancha, O‘sh, Parkent, Pong‘az, Polvontosh, Pishpek, So‘zak, So‘lak, Sayram, Sultonrabot, To‘da, Toshkent, To‘qmoq, Turkiston, To‘ngiz lav, Urganj, O‘zgan, Uchqo‘rg‘on, Ultarma, Xamir qo‘rg‘on, CHimkent, CHil mahram, CHortoq, SHo‘r qo‘rg‘on, SHahbekbiy, YAypan, YAngiqo‘g‘on, YOrmozorda yashaganlar. Tojiklar esa Farg‘ona vodiysining shaharlari va tog‘li tumanlaridan tashqari yana Iqonda, Toshkent va uning atrofida, Parkent, Pskent, hamda Chinozda yashaganlar [1, 214-215]

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Qo‘qon xonligida xon sulolasi o‘zbeklarning ming [2, 331-336] urug‘idan bo‘lib, saroy ayonlari va amaldorlar o‘zbeklardan iborat bo‘lgan bo‘lsa – da, davlatda ish yuritish asosan fors tilida olib borilgan, lekin o‘zbek tilida ham yorliq va inoyatnomalar yozilgan.

Rus tadqiqotchisi N. Petrovskiy o‘zining «Ocherki Kokandskogo xanstva» («Qo‘qon xonligi ocherklarida») asarida xonlik aholisi haqida quyidagilarni yozadi: «... O‘rta Osiyoda ikkita asosiy xalq – o‘zbeklar va tojiklarning umumiy tabiati har xil manbalarda ta’kidlanib, xususan, Grebinkinning maqolasidan bizga juda yaxshi ma’lum. Qo‘qon xonligida yashovchi bu xalqlarning shaxsiy xususiyatlari hozircha umuman noma’lum. O‘zimdanda qo‘shib qo‘yishim mumkinki, geografik joylashuvi jihatidan uzoq musulmon sharqida hozirgi Qoshg‘arni egallab turgan otashparast xitoyliklar, tog‘lik qabilalar, yomon musulmonlar va deyarli musulmon hisoblanmagan qirg‘izlar orasida Qo‘qon xonligi imkoniyatga ega bo‘lmagan yoki Buxoro misolidagi musulmon jamiyati va davlati kabi shakllanishga ulgurmagan edi. SHuning uchun ta’kidlaganimdek, Qo‘qon xalqida ...yolg‘on, yashirinchiilik, ikkiyuzlamachilik, xushomad, riyokorlik – xo‘jako‘rsin dindorlik va shu kabi qusurlar juda ham kam...

Din masalasida qo‘qonliklar buxoroliklar kabi xudoga berilib ketmagan bo‘lsa-da, ularda ochiq ko‘ngillilik, diniy bag‘rikenglik bor. Ijtimoiy munosabatlarda esa ular buxoroliklarga nisbatan haqgo‘y, ochiq, shaxsiy hayotda ancha yumshoq, oilam va uyim-joyim deydigan va umuman aytganda ochiq ko‘ngil va samimiy odamlar...

Qo‘qon xonligi aholisining shu kabi xususiyatlar bilan bir qatorda bu xonlikda qullar bo‘lmaganligi yoki Buxoro bozorlaridek uyalmasdan odam sotish kabi holatlar bo‘lmaganligini ko‘rsatadi. Odam sotish holatlari yaqingacha Buxoroda mavjud edi, balki hozir ham bordir. Buni o‘z ko‘zim bilan ko‘rganman. Qo‘qonliklar haqida aytilgan barcha so‘zlarni boshqa o‘rta osiyoliklarga nisbatan tushinib, ularga Evropacha emas, balki musulmoncha baho berish kerak» [3, 729-730]. N.Petrovskiyning fikrlariga asoslanib aytish mumkinki, ochiq ko‘ngillilik, diniy bag‘rikenglik, haqgo‘ylik, yumshoq tabiatlilik, samimiylik xonlik aholisiga xos bo‘lgan fazilatlar bo‘lib, yolg‘on, yashirinchiilik, ikkiyuzlamachilik, xushomadgo‘ylik, riyokorlik, mutaasib dindorlik ular orasida kam uchraydi [4, 54].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. История Узбекистана. Т III. ... – С. 214-215
2. Гребенкинъ А. Мингъ // ТС. Т. 95. – С. 331-336.
3. Петровский Н. Очерки Коканского ханства... – С. 729-730.
4. Xudoyqulov T.D. XIX asrda Qo‘qon xonligining ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayoti: Tarix fan. nomz...diss. – Toshkent: O‘zMU, 2009. – B. 54